

آخر الزمان (۱)

کامل بودن تا پایان این عالم اعتبار دارد و او پیامبر آخرین قسمت از زمان است که به قیامت متصل می‌گردد.

دوم در بسیاری از روایات اسلامی (المستدرک علی الصحیحین ج ۴ ص ۴۹۱؛ کشف الغمّه ج ۳ ص ۲۶۵؛ عقد الدرر ص ۹۱) اصطلاح آخر الزمان عبارت است از زمانی که در آن منجی بشریت - مهدی موعود (عج) ظهور می‌کند (صحیح ترمذی، ج ۲ ص ۴۶) و رویدادهای خاصی در سه مقطع زمانی یاد شده در زیر روی می‌دهد:

الف) آزمون‌های سخت و فتنه‌های آخر الزمان (تفسیر قمی ج ۲ ص ۳۰۷).
ب) ظهور منجی و جدال بین حق و باطل (کشف الغمّه ج ۳ ص ۲۶۶ و ۲۶۷).

آخر الزمان دوره پایانی دنیا و مرتبط با بعثت پیامبر ﷺ و ظهور منجی موعود است.

تاریخ دقیق این دوران نامعلوم است و تنها می‌توان آن را به قسمت واپسین روزگار که به قیامت متصل می‌گردد تعریف نمود اصطلاح آخر الزمان در روایات اسلامی در دو معنا بکار رفته است:

نخست آن قسمت از زمان که از آغاز نبوت پیامبر اسلام ﷺ تا وقوع قیامت را شامل می‌شود. در بعضی روایات، پیامبر اسلام ﷺ به پیامبر آخر الزمان توصیف شده است. (بحار الانوار ج ۹ ص ۲۸۶).

اتصاف پیامبر اسلام ﷺ به پیامبر آخر الزمان با این مطلب ارتباط دارد که ایشان خاتم الانبیاء بوده و شریعت وی به دلیل

علائم ظهور معروفند (کتاب الغیبة ص ۳۴۰) و این بدان خاطر است که یکی از رویدادهای مهم این عصر همان ظهور منجی می‌باشد. برخی از این نشانه‌ها عبارتند از:

خروج سفیانی (کتاب الغیبة ص ۳۰۴) قتل سید حسنی، اختلاف بنی‌العباس در ملک و ریاست (کشف الغمة ص ۲۴۷ تا ۲۵۱) کسوف خورشید در نیمه ماه رمضان و خسوف ماه در پایان آن (بحار ج ۶ ص ۳۰۳) طلوع خورشید از مغرب (حق‌الیقین فی معرفة اصول الدین ص ۱۲۶) قتل نفس زکیه (کمال الدین ج ۲ ص ۶۴۹) خرابی مسجد کوفه، خروج یمانی، حلال شمرده شدن خون و مال مردم (الإمام المهدی من المهدی إلى الظهور ص ۳۱۱، کشف الغمة ص ۲۴۷) خروج دجال (بحار ج ۵۲ ص ۱۸۱، صحیح مسلم ج ۴ ص ۲۲۲۱) که در روایات اسلامی آمده است وی چهل روز در زمین درنگ می‌کند (اصول الدین ص ۲۰۱، شعب‌الایمان ج ۱ ص ۳۰۸) و بسیاری از افراد سست ایمان به او گرایش

(ج) غلبه حق بر باطل و عصر طلایی جهان (کشف الغمة ج ۳ ص ۲۶۲ و ۲۶۳).

پیرامون تاریخ دقیق ظهور حضرت مهدی در روایات نه تنها اشاره‌ای وجود ندارد بلکه تعیین تاریخ دقیق آن تکذیب شده است. (اصول کافی ج ۳ ص ۱۱).

اصولاً وقت ظهور منجی را کسی جز خدا نمی‌داند و از مصادیق علم غیب به شمار می‌آید. امام رضا علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل می‌کنند که زمان قائم موعود، مانند قیامت است که کسی جز خداوند آن را نمی‌داند و فرا نمی‌رسد مگر ناگهانی (مکیال المکارم ج ۲ ص ۱۶۰). با این حال در روایات اسلامی برای این دوران نشانه‌هایی بیان شده است که به علائم آخر الزمان معروف است و از این لحاظ ظهور موعود به قیامت تشبیه شده است. زیرا همچنان که قیامت علائمی دارد (اشراط الساعة) ظهور موعود هم نشانه‌هایی دارد که قبل از آن رخ می‌دهد (کمال الدین و تمام النعمة ص ۵۸۸) در بعضی از کتب هم این علائم به

۶۳.

پس از ظهور این علائم نوبت به ظهور منجی می‌رسد که از مهمترین رویدادهای آخرالزمان می‌باشد. (المیزان ج ۷ ص ۳۹۱، کتاب الفتن ص ۶۰) اولین حرکت منجی مبارزه با ظلم و فساد و ریشه‌کن کردن آن است. (ینابیع المودة ج ۲ ص ۵۲۸) نجاب بشریت از تنگنای گناه و ظلم و جور و فساد یکی از آرمان‌های اوست که در این زمان تحقق می‌یابد چنان که حضرت علی علیه السلام می‌فرماید در عصر حکومت مهدی (عج) بساط زنا، شراب‌خواری و رباخواری برچیده خواهد شد (منتخب الاثر ص ۴۷۴) بر قرار شدن و برپایی اسلام حقیقی و پرستش خداوند و یکتاپرستی در سراسر جهان (البرهان فی تفسیر القرآن ج ۲ ص ۱۲۱) و عمومیت و گستردگی دین (مجمع البیان ج ۳ ص ۲۵) عمل به فضایل و ارزش‌های دینی و اهتمام به احکام و دستورات دین به نحو دقیق (منتخب الاثر ص ۴۷۵) برقراری عدالت و مساوات به گونه‌ای که اموال در جامعه میان مردم به طور یکسان تقسیم می‌گردد

پیدا می‌کنند و این به خاطر کارهای خارق‌العاده‌ای است که انجام می‌دهد (الملاحم والفتن ص ۹۷) برخی دیگر از علائم ظهور از این قرار است: پدید آمدن جنگ‌ها و کشتارها و از میان رفتن علامات حق (الزام الناصب ص ۱۰۲ به بعد)، ظهور فسادهای بزرگ در دنیا (مشارق انوار الیقن ص ۷۲) ناقص شدن عقول مردم (کتاب الفتن ص ۳۶) که ظاهراً مقصود عقل معاد است نه عقل معاش، کثرت هرج و مرج، سست شدن ایمان مردم (النهایه ص ۴۰ و ۴۱) قرار گرفتن افراد نالایق در مدیریت جامعه، اطاعت مرد از همسر خویش، بزرگ شمردن مال دنیا، عدم امنیت (تفسیر قمی ج ۲ ص ۳۰۷) ظهور فتنه‌های مختلف در میان عرب (کتاب الفتن ص ۲۷) از بین رفتن حیا در زنان و کودکان (تفسیر قمی ج ۲ ص ۳۰۷) رواج ربا (مشارق انوار الیقین ص ۷۲) وقوع قتل‌های عظیم در دنیا و ظهور فتنه‌ها (اصول الدین ص ۲۰۶) مستغنی شدن مرد از زن و زن از مرد (المستدرک ج ۴ ص ۴۸۴) و شرب خمر و پوشیدن لباسهای حریر (کتاب الفتن ص

مواهب علمی (الخرائج والجرائج ج ۲ ص ۸۴۱) وعمل به کتاب خدا و سنت رسول خدا ﷺ (کافی ج ۸ ص ۳۹۶، عقد الدرر ص ۷۴) از جمله رویدادهایی است که در زمان منجی به وقوع می‌پیوندد و از ویژگی‌های این عصر به شمار می‌روند. البته طبق روایات اسلامی پس از ظهور منجی، از رویدادهای مهم آن عصر نزول عیسی از آسمان می‌باشد (مشارق انوار الیقین ص ۷۴) از این روایات برمی‌آید که حضرت عیسی ﷺ در انقلاب جهانی آخرالزمان شرکت و حضور دارد و برای اقامه قسط و عدل از آسمان فرود می‌آید اما زیر لوای مهدی (عج) است و مستقلاً عمل نمی‌کند. عیسی ﷺ در سرزمین فلسطین به زمین فرود می‌آید و به امامت بر مهدی (عج) سلام می‌کند و پشت سر آن حضرت نماز می‌گزارد و او را در کشتن دجال، کمک می‌کند. (بحار ج ۵۱ ص ۴۸۵).

از رویدادهای بسیار مهم در عصر طلایی جهان و پس از ظهور منجی و فعالیت‌های وی، رجعت است. (ر. ک:

(نورالابصار ص ۳۴۷، بحار ج ۵۱ ص ۷۴) برقراری امنیت به گونه‌ای که جان، مال و حیثیت افراد جامعه از تجاوز دیگران در امان می‌ماند (نهج البلاغه خطبه ۱۳۱) و بواسطه منجی راهها امنیت می‌یابد (الإرشاد ج ۲ ص ۳۸۱، کتاب الغیبة ص ۴۶۸).

و برقرار شدن آسایش و رفاه برای عموم مردم (عقد الدرر ص ۲۱۱) به گونه‌ای که همه خوردنی‌ها در اختیار بشر قرار می‌گیرد و افراد به سهولت می‌توانند از اموال استفاده کنند (المستدرک ج ۴ ص ۵۵۸) توسعه یافتن عمران و آبادی در سراسر جهان (منتخب الاثر ص ۱۶۸) ایجاد محبت و دوستی و صمیمیت در میان مردم به گونه‌ای که فردی از اندوخته برادر دینی‌اش آنچه نیاز دارد بدون اینکه منعی در کار باشد برمی‌دارد (بحار ج ۵۲ ص ۳۷۲) تکامل شدن عقول و آمادگی بشر برای بهره‌مندی از تعالیم الهی (منتخب الاثر ص ۴۸۳) تکامل علوم و گسترش یافتن علم و دانش در همه ابعاد و برخوردار شدن افراد جامعه از کامل‌ترین

رجعت (...).

اگر چه اصطلاح آخرالزمان در قرآن کریم نیامده است ولی آیاتی وجود دارد که نظر به آینده جوامع انسانی دارد و بر حکومت توحید و عدل در آینده زندگی انسان و خلافت و وراثت صالحان بر زمین و پیروزی حق بر باطل دلالت می کند. (اعراف/ ۱۲۸ و ۱۳۷، انبیاء ۱۰۵ و ۱۰۶، اسراء/ ۸۱، قصص ۵ و ۶، نور/ ۵۵، ابراهیم ۱۳ و ۱۴ و ۱۵، نساء/ ۱۰۵، صافات ۱۷۱ تا ۱۷۳، انفال/ ۷۱، توبه/ ۳۳، فتح/ ۲۸، مجادله/ ۲۱، حج/ ۴۱).

شایان ذکر است که در قرآن (محمد/ ۸۱) و روایات اسلامی، اصطلاح مشابه دیگری به نام «اشارات الساعة» وجود دارد که به معنای مجموعه حوادثی است که تحقق آنها نشانه وقوع قیامت است (المیزان ج ۸ ص ۲۳۶) در بسیاری از منابع اهل سنت و برخی جوامع حدیثی شیعه، نشانه های ظهور مهدی (عج) با علامت های نزدیک شدن برپایی قیامت آمیخته شده است و حتی گاهی اصل ظهور

مهدی (عج) به عنوان علامت قیامت یاد می شود. به طور کلی صاحبان جوامع حدیثی اهل سنت بابتی با عنوان اشراف الساعة گشوده اند (بحار ج ۵۲ ص ۱۸۱، صحیح مسلم ج ۴ ص ۲۲۴۸) البته اگر چه مضمون این روایات، مطالب مشترك بسیاری با روایات آخرالزمان دارد و بسیاری از علائم در هر دو دسته از روایات ذکر شده است ولی همواره مسأله آخرالزمان به صورت آشکاری از مسأله قیامت تفکیک شده است. زیرا آخرالزمان ناظر به قسمت پایانی همین عالم است ولی اشراف الساعة نشانه های برپایی قیامت می باشد.

موضوع آخرالزمان در ادیان دیگر نیز به صورت های مختلف مطرح شده است. در میان مسیحیان از دورانی سخن گفته می شود که در آن بازگشت حضرت عیسی علیه السلام روی خواهد داد. رجعت مسیح در کتاب مقدس بیش از سیصد بار ذکر شده است و چندین باب کامل به این موضوع اختصاص دارد. (انجیل متی ۲۴ و ۲۵، انجیل مرقس ۱۳، انجیل لوقا ۲۱) حتی بعضی ادعا کرده اند که درك صحیح

همچنین در کتاب مقدس برای ظهور منجی که همان آمدن مسیح است علایم و نشانه‌هایی ذکر شده است که عبارتند از:

مسیح زمانی ظهور می‌کند که مردم مجرم‌اند و ظلم دنیا را فرا گرفته است (اشعیا ۴۸: ۱۱) قومها و ممالک جهان با یکدیگر به ستیز برخوانند خاست و در جایهای مختلف، قحطی و زمین لرزه روی خواهد داد. (متی ۲۴: ۷ به بعد) بعد از آن مصیبت‌ها خورشید تیره و تار شده و ماه دیگر نور نخواهد داشت. (متی ۲۴: ۲۹، لوقا ۲۱: ۲۳-۲۵) و نیز از وقایعی که در کتاب مقدس بدان اشاره شده که قبل از ظهور عیسی به وقوع می‌انجامد ظهور جمسال است (یوحنا ۲: ۱۸، تسالونیکان ۱: ۸۷).

در دین یهود هم به کرات به «روزهای آخر» یا «روز خداوند» (یوم یهوه) اشاره شده است که دورانی است که در آن عظمت ملی یهود به حدّ اعتلای خود خواهد رسید و گناهکاران نابود خواهند شد. (قاموس ۵: ۱۸-۲۰، ۲: ۱۲-۱۷) و پادشاهی از نسل سیّ (پدر داود) که روح

رجعت مسیح کلید کتاب مقدس است (الهیات مسیحی ص ۳۲۷) طبق عقیده ایشان مسیح دوباره در آخرالزمان می‌آید و برنامه نجات را کامل خواهد کرد (یوحنا ۴: ۴۲ عبرانیان ۹: ۲۸) آنان بر این باورند که در بازگشت مسیح، جهان روی سعادت را خواهد دید و جهان پس از ظهور آن منجی در صلح و صفای کامل به سر خواهد برد (اشعیا ۲: ۷) و جنگ و خون ریزی از جهان رخت برمی‌بندد و امتی بر امتی شمشیر نخواهد کشید (اشعیا ۲: ۴) در فرهنگ مسیحی و کتاب مقدس اعتقاد غلبه حق بر باطل در این دوران روشن است (یوحنا ۴: ۴۲) و از دیدگاه ایشان منجی کل، مسیح می‌باشد. (اشعیا ۲: ۷ مرقس ۹: ۱۱-۱۳) و او است که پایان جهان را بسیار نزدیک می‌دید و مردمان را به توبه و بازگشت به سوی خدا دعوت می‌کرد و می‌گفت تنها کسانی بخشوده و رستگار خواهند شد که پیش از رسیدن آن روز، خود را از گناه شسته و شایسته برخورداری از رحمت الهی باشند (مرقس ۱: ۱۴-۱۵، متی ۳: ۲ و ۶).

گوناگونی خواننده شده و آن نیز از کتاب مقدس و طبق تفسیر علمای یهود به ماشیح اشاره می‌کند و این نام‌های گوناگون را مشخص ساخته است همچون شیلو (پیدایش ۴۹: ۱۰) بینون (مزمیر داود ۷۲: ۱۷) حنینا (ارمیا ۱۶: ۱۳) منحم بن حیزقیا (ارمیا ۱: ۱۶).

زمان ظهور ماشیح بواسطه بروز ناراحتی‌های سیاسی که به جنگ‌های سخت منجر خواهد گردید، مشخص خواهد شد. چنانکه گفته شده است: هر وقت بینی که دولت‌ها با هم به جنگ می‌پردازند منتظر قدم ماشیح باش چون در دوره ابراهیم نیز چنین شد و هنگامی که دولت‌ها با هم به جنگ پرداختند برای ابراهیم نجات حاصل گردید. (پیدایش ۱۴) ظهور ماشیح با سختی‌ها و مشقت‌های طاقت فرسا همراه خواهد بود و پیش از ظهور او آسفتگی و فساد در جهان به حدّ اعلی خواهد رسید و مشکلات و سختی‌های زندگی تقریباً غیرقابل تحمل خواهد شد. (اشعیا ۶۰: ۲۱، حزقیال ۳۸ و ۳۹) این کشمکش‌ها و جنگ‌های میان

خداوند بر او قرار گرفته و حکیم و خداترس است، ظهور خواهد کرد و جهان را از عدل و خیر و برکت پُر خواهد نمود چنانچه گرگ با بَره سکونت خواهد داشت و پلنگ با بزغاله خواهند خوابید (عاموس ۱۱: ۸-۱، هوشع ۲: ۲۰-۲۵، میکاه ۵: ۲-۶، ارمیا ۲۳: ۵-۶، حزقیال ۱۱: ۱۷-۲۰، ملاکی ۳: ۱-۶ و ۴: ۵).

روز خداوند روزی است که سیر تاریخ جهان به نقطه غایت و کمال خود می‌رسد. (اشعیا ۵۲: ۱۳ و ۵۳: ۱۲).

این آینده درخشان در اطراف شخصیت ماشیح که از جانب خداوند مأموریت خواهد داشت تا این دوران تازه و پر از شگفتی‌ها را آغاز کند تمرکز خواهد یافت. تلمود صدها بار به ماشیح و مأموریت او اشاره کرده است (خدا، جهان، انسان و ماشیح در آموزه‌های هود ص ۲۵۷).

اعتقاد عموم یهود بر این است که ماشیح از نسل پادشاه داود خواهد بود و در ادبیات دانشمندان یهود ملقب به فرزند داود است (همان ص ۲۵۹) ماشیح به نامهای

سال پیش‌بینی شده است. (همان ص ۲۷۳).

در آیین زردشت نیز به ظهور مصلح و منجی آخرالزمان تأکید شده است. در کیش زردشتی این مسئله با توجه به اعتقادات ایشان، به نحو خاصی مطرح می‌شود. در این آیین، یک قدرت کیهانی یا «روح خیر» به نام «اهورامزدا» و یک قدرت کیهانی متضاد یا «روح بزرگ شر» به نام «اهریمن» خودنمایی می‌کند. در طول تاریخ، این دو نیرو با هم تا آخرالزمان در ستیز هستند و در آن زمان خوبی بر شر غلبه می‌کند و حوزه صلح و پاکی و اعتلای «اهورامزدا» فرا می‌رسد و با ظهور سوشیانس، آخرالزمان آغاز می‌شود. (تاریخ جامع ادیان ص ۳۱۸) در بندی از گات‌ها یا گاهان نیز که سروده‌های زردشت است سخن از مردی است که در آینده می‌آید و راه نجات را می‌یابد (گات‌ها سین ۴۳، بند ۳) همچنین در گات‌ها چند بار به واژه سوشنت (سودبخش) برمی‌نخیزیم که همان منجی زردشت است (همان، سین ۴۵

دولت‌های جهان، جنگ‌های گوگ و ماگوگ (یا جوج و ماجوج) نام دارد (همان) اما وضعی که جهان زر دسته ماشح خواهد داشت به بهترین وجه توصیف شده است که شفای بیماران (حزقیال ۴۷: ۹) پر ثمر شدن میوه‌های درختان (حزقیال ۴۷: ۱۲) آباد شدن ویرانی‌ها (حزقیال ۱۶: ۵۵) تجدید بنای اورشلیم (اشعیا ۵۴: ۱۱ و ۱۲) برقراری صلح در سراسر طبیعت (اشعیا ۱۱: ۶، ۷، ۸) محو شدن گریه و زاری و شیون در جهان (اشعیا ۶۵: ۱۹) نبود مرگ در جهان (اشعیا ۲۵: ۸) از جمله وقایع این دوران است (و نیز پسیتارباتی، ۱۵۲ ب، یروشلمی تعنیت ۶ دال، سنهدرن ۹۷ الف، برشت ریا ۴۳: ۴، عودازارا ۳ ب، تنحوما عقو ۷، پساجیم ۸۸ الف به نقل از خدا، جهان، انسان و ماشیح در آموزه‌های یهود) درباره طول مدت این دوران نیز توسط علمای یهود نظریه‌های گوناگونی اظهار شده است و به صورت یکصد سال، ششصد سال، چهارصد سال، یک هزار سال، هفت هزار سال، دو هزار سال، چهل سال و هفتاد

۴۰۵ — ۴۳۰) در اوستا کلمه کلمه سوشیانت حداقل هشت بار و استوت ارت حداقل دوبار آمده است. از جمله اقدامات این مصلح موعود پس از ظهور، نوکردن جهان و از بین بردن پلیدی و ظلمت می‌باشند (اوستا ج ۱ ص ۴۸۷) در مورد یاوران این مصلح موعود هم آمده است که آنان نیک اندیش، نیک گفتار، نیک کردار و نیک دین‌اند و هرگز سخن دروغ بر زبان نیاورند. (اوستا زامیادیش بند ۹۵).

بند ۱) واژه فرشوکتی (کامل سازی جهان) یکی دیگر از اصطلاحاتی است که در گاهان (سین ۳۰ بند ۹) آمده است و اشاره به موضوع آخرالزمان دارد. یعنی زمانی که پس از ضعف و سرانجام نابودی اهریمن و نیروهای اهریمنی، جهان به کمال نخستین خویش بازمی‌گردد. (گات‌ها یسناوها) بنابراین سوشیانس یا موشیانت همان کسی است که در پایان جهان ظهور خواهد کرد و سوشیانت پیروزگ نام دارد و استوت ارت هم نامیده خواهد شد. (اوستا ج ۱ ص

امام صادق علیه السلام:

«الْعِبَادُ ثَلَاثَةٌ: قَوْمٌ عَبَدُوا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَوْفًا فَتِلْكَ عِبَادَةُ النَّمِيذِ؛ وَقَوْمٌ عَبَدُوا اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى طَلَبَ الثَّوَابِ فَتِلْكَ عِبَادَةُ الْأَجْرَاءِ؛ وَقَوْمٌ عَبَدُوا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حُبًّا لَهُ فَتِلْكَ عِبَادَةُ الْأَخْرَارِ وَهِيَ أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ».

«عبادت کنندگان سه دسته‌اند: آنها که از ترس دوزخ خدا را می‌پرستند، این عبادت بردگان است؛ و آنها که برای پاداش خدا را می‌پرستند، این عبادت مزد بگیران است؛ و آنها که برای عشق و محبت او، او را عبادت می‌کنند، این عبادت آزادگان است؛ و این برترین عبادت است».